

УДК 343.14:343.132

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.3.36>**І. П. Андрєєв**

адвокат, аспірант

Одеського державного університету внутрішніх справ

ORCID ID: 0009-0008-7231-3694

ФОРМУВАННЯ ДОКАЗІВ СТОРОНОЮ ЗАХИСТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ДОКТРИНАЛЬНІ ЗАСАДИ, ПРОЦЕСУАЛЬНО-ПРАВОВА ПРИРОДА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

У статті здійснено комплексний аналіз доктринальних засад, процесуально-правової природи та методологічних підходів до формування доказів стороною захисту в кримінальному провадженні. Досліджено наукові підходи до визначення сутності доказової діяльності захисника, її місця та значення у структурі кримінального процесу. Виокремлено основні теоретико-правові проблеми, пов'язані із збиранням, поданням та оцінкою доказів стороною захисту, а також проаналізовано нормативні засади їхнього використання.

Розглянуто сучасний стан правового регулювання доказування з позицій міжнародних стандартів, зокрема положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Досліджено вплив правових позицій міжнародних судових інстанцій на формування національної практики доказування, визначено проблемні аспекти імплементації відповідних положень у кримінальне процесуальне законодавство України. Окрему увагу приділено питанням допустимості, належності, достовірності та достатності доказів, отриманих стороною захисту, а також можливим способам їхньої легалізації у судовому процесі.

Оцінено роль адвокатських розслідувань як інструменту збирання доказів, особливості проведення слідчих (розшукових) дій адвокатами та можливість використання отриманих матеріалів у межах кримінального провадження. Досліджено методологічні аспекти доказової діяльності сторони захисту, зокрема застосування сучасних технологій, цифрових інструментів, OSINT-методології, експертних досліджень та залучення спеціалістів до процесу доказування.

Розглянуто перспективи вдосконалення процесуального механізму формування доказів стороною захисту в контексті зміцнення принципу змагальності кримінального провадження. Визначено основні напрями удосконалення нормативного регулювання, включаючи розширення процесуальних можливостей захисника, оптимізацію механізмів оцінки доказів судом та розвиток правових гарантій рівності сторін. Зроблено висновок про необхідність законодавчих змін, спрямованих на підвищення ефективності використання доказів, отриманих стороною захисту, а також розширення меж правозастосовної практики у цьому напрямі.

Ключові слова: докази сторони захисту, кримінальний процес, адвокатське розслідування, допустимість доказів, доказова діяльність, процесуальна змагальність, методологія доказування, кримінальне провадження, судова практика, міжнародні стандарти.

Постановка проблеми. Формування доказів стороною захисту є одним із ключових аспектів забезпечення змагальності кримінального процесу та реалізації права на справедливий суд. Водночас, у правозастосовній практиці та науковій доктрині спостерігаються значні суперечності щодо процесуально-правового статусу доказів, зібраних захисником, їхньої допустимості та оцінки судом. Існують проблеми, пов'язані з обмеженими

можливостями сторони захисту у зборі та закріпленні доказової інформації, а також з нерівномірним правовим регулюванням відповідних процесуальних механізмів. На сучасному етапі розвитку кримінального процесуального законодавства України актуальною залишається необхідність вдосконалення правових інструментів, що гарантують ефективну участь захисника у доказуванні.

Зокрема, потребує подальшого опрацювання питання процесуальних меж діяльності захисника у сфері збору доказів, а також механізмів їхньої легалізації в судовому розгляді. Важливим є і дослідження міжнародного досвіду у сфері адвокатських розслідувань, адаптація найкращих практик до українського правового поля та гармонізація вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами. З огляду на це, необхідним є комплексний науковий аналіз доктринальних засад, процесуально-правової природи та методологічних підходів до формування доказів стороною захисту, що дозволить розробити ефективні правові механізми для забезпечення рівності сторін у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Різні аспекти зазначеної проблематики знайшли своє відображення у наукових працях таких дослідників, як Ю.П. Аленін, О.Р. Балалацька, Ю.М. Грошевий, І.В. Гловюк, Є.Г. Коваленко, О.П. Кучинська, Л.М. Лобойко, В.П. Шибіко та інших. У їхніх роботах розглядаються ключові питання доказової діяльності сторони захисту, особливості змагальності кримінального процесу та правові аспекти адвокатських розслідувань. Попри наявність ґрунтовних досліджень, окремі аспекти цієї проблеми потребують подальшого наукового осмислення, що зумовлено розвитком процесуального законодавства, змінами у правозастосовній практиці та зростаючою роллю міжнародних стандартів у сфері кримінального судочинства. Це підтверджує актуальність подальших наукових розвідок, спрямованих на вдосконалення механізмів формування доказів стороною захисту.

Метою статті є комплексне дослідження доктринальних засад, процесуально-правової природи та методологічних підходів до формування доказів стороною захисту в кримінальному провадженні. Зокрема, здійснено аналіз теоретичних основ доказової діяльності захисника, оцінено сучасний стан нормативного регулювання цього процесу та виявлено проблеми його правозастосування. Особлива увага приділяється розгляду механізмів легалізації доказів, зібраних захисником, визначенню їхньої допустимості, належності та достовірності, а також перспективам удосконалення процесуальних гарантій рівності сторін у кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Формування доказів стороною захисту в кримінальному провадженні становить важливий елемент кримі-

нального права та процесу, який активно досліджується в науковій літературі. Увага науковців зосереджена на кількох ключових напрямках. Правові засади формування доказів охоплюють аналіз законодавчих норм, що визначають права та обов'язки сторони захисту у процесі збору та подання доказової інформації. Важливим аспектом є дослідження міжнародного досвіду та проведення порівняльного аналізу правових систем різних держав, що сприяє вдосконаленню національного законодавства. Процесуальні аспекти досліджень спрямовані на вивчення гарантій, які забезпечують реалізацію права на захист у межах доказової діяльності. Зокрема, увага приділяється питанням доступу до доказів, можливості опитування свідків, залучення експертів, а також іншим процесуальним механізмам, що сприяють забезпеченню рівності сторін у кримінальному процесі. Оцінка ефективності існуючих процесуальних механізмів, спрямованих на реалізацію права на захист, також відіграє ключову роль у сучасних наукових дослідженнях, адже від цього залежить справедливість судового розгляду та дотримання принципів змагальності кримінального процесу.

На наш погляд, з практичної точки зору процес формування доказів повинен передбачати врахування судової практики щодо їх оцінки, а також аналіз як успішних, так і невдалих випадків використання доказів стороною захисту. Це дозволить виявити типові помилки та розробити рекомендації для підвищення ефективності доказової діяльності. Водночас захисник у своїй діяльності має орієнтуватися не лише на вимоги чинного законодавства, а й на етичні стандарти, включаючи правила адвокатської етики та морально-правові аспекти використання доказів у кримінальному провадженні. Особливу увагу слід приділяти питанням допустимості певних видів доказів, а також ролі адвоката у забезпеченні справедливого судового розгляду та дотриманні принципів змагальності та рівності сторін.

Окрім того, ефективне формування доказової бази стороною захисту вимагає не лише ґрунтового знання процесуальних норм, але й стратегічного підходу до їх застосування. Захисник має враховувати особливості судової практики, тенденції правозастосування та можливі ризики, пов'язані з оскарженням доказів стороною обвинувачення. Важливим елементом є також правильне документування процесу отримання доказів, що сприяє зменшенню

ймовірності їх визнання недопустимими в судовому розгляді.

Крім правових та етичних аспектів, ключову роль відіграють технологічні можливості, які можуть бути використані у доказовій діяльності. Використання цифрових ресурсів, методології OSINT, експертних досліджень та сучасних криміналістичних методів надає захиснику додаткові інструменти для збору та аналізу доказів. У цьому контексті важливим є інтеграція новітніх технологій у практику адвокатських розслідувань та забезпечення їх відповідності процесуальним вимогам.

Не менш значущим є питання психологічної та комунікативної підготовки адвоката, адже ефективне представлення доказової бази перед судом потребує не лише логічного обґрунтування, а й вміння переконливо доносити інформацію, працювати зі свідками та експертами. Відтак, формування доказів стороною захисту – це складний, багатовимірний процес, що охоплює юридичні, етичні, технологічні та психологічні аспекти, і його вдосконалення є важливим завданням сучасної правозахисної діяльності.

Прийняття у 2012 році чинної редакції Кримінального процесуального кодексу України спричинило значні зміни в організації кримінального судочинства як в цілому так і в аспектах регулювання відносин між його учасниками. Це також торкнулося і діяльності захисника, який став ключовою фігурою в процесі доказування, забезпечуючи реалізацію своїх завдань у рамках кримінального процесу [1, с. 166].

У загальному випадку, можемо констатувати, що новий Кримінально-процесуальний кодекс України надав стороні захисту повноваження, які дозволяють їй активно брати участь у процесі доказування, зокрема шляхом ініціювання та здійснення слідчих дій, витребування доказів, а також формулювання і подання доказових запитів до суду.

Частина 1 статті 92 Кримінального процесуального кодексу України визначає, що відповідальність за збирання, перевірку і оцінку доказів в межах досудового розслідування, з метою встановлення важливих для кримінального провадження обставин, покладено на слідчого і прокурора, а в окремих випадках – на потерпілого. Однак сторона захисту має можливість активно включатися в процес доказування, користуючись правом на самостійне збирання доказів на досудовій стадії, що допомагає забезпечити об'єктивне з'ясування фактичних

обставин провадження та захист прав і інтересів підозрюваного або особи, щодо якої проводиться кримінальне провадження стосовно примусових медичних або виховних заходів [2].

Таким чином, чинна редакція Кримінального процесуального кодексу України відкриває перед стороною захисту нові можливості для активної участі в кримінальному процесі, що значно розширює її роль на стадії досудового розслідування. Ці можливості включають право на ініціювання слідчих дій, подання запитів про витребування документів і речей, а також можливість самостійно здійснювати збір і перевірку доказів. Зокрема, захисник може подавати клопотання про проведення слідчих дій, таких як допити свідків, експертизи чи обшуки, що сприяє формуванню всебічної і об'єктивної доказової бази для подальшого розгляду справи в суді.

Ці зміни в КПК України не лише підвищили роль захисника в кримінальному процесі, але й сприяли розвитку змагальності в судовому розгляді. Тепер захисник має змогу не лише оскаржувати дії слідчого і прокурора, але й активно впливати на хід розслідування, що допомагає забезпечити справедливість і ефективність кримінального провадження. Своєю діяльністю захисник забезпечує дотримання прав підозрюваного, контролює законність процесуальних дій та сприяє тому, щоб правосуддя було здійснене на основі всебічного і об'єктивного розгляду всіх доказів у справі.

Окрім того, завдяки розширенню повноважень захисника, нова редакція КПК України забезпечує можливість для активнішого захисту прав підозрюваного або обвинуваченого в умовах змагального процесу. Це включає право на подання своїх доказів, ініціювання нових слідчих дій, а також можливість безпосередньо впливати на процес доказування на всіх стадіях кримінального провадження. В результаті, реформа створила більш збалансоване правове середовище, в якому забезпечуються права всіх учасників кримінального процесу і підтримується принцип змагальності сторін.

Для адвоката можливість здійснення запитів на отримання документів і інформації є важливою частиною його професійних повноважень. Відповідно до пунктів 1 і 7 статті 20 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», адвокат має право подавати адвокатські запити, що передбачає можливість звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, а також до підприємств, уста-

нов і громадських організацій, щоб отримати необхідні документи, речі або їхні копії, що стосуються справи клієнта [8]. Зокрема, абзац 1 частини 1 статті 24 цього Закону визначає, що адвокатський запит є письмовим зверненням адвоката до будь-якого з вказаних органів і установ з метою отримання інформації або документів, які потрібні для ефективного надання правової допомоги [8].

Згідно з точкою зору О. В. Капліної, завдання формування доказів, що відповідають критеріям належності та допустимості, а також забезпечення їх відповідних властивостей протягом процесуального провадження, є основним обов'язком сторін, які ці докази представляють [3, с. 228].

О.В. Капліна підкреслює, що обов'язок доказування, відповідно до якого сторона кримінального процесу має не лише подати докази, але й підтвердити їх відповідність вимогам законодавства, є ключовим елементом в забезпеченні справедливого і об'єктивного розгляду справи. Це завдання полягає не тільки у зборі доказів, але й у доведенні їхньої юридичної придатності для судового розгляду. Важливість цього аспекту полягає в тому, що ефективність кримінального процесу залежить від здатності сторін обґрунтувати належність і допустимість поданих доказів.

У процесі формування доказів важливо забезпечити розвиток аналітичного підходу до роботи з інформацією, яка може мати доказове значення або бути суттєвою для досудового розслідування. Водночас інститут доказування в сучасній правовій доктрині частково втрачає свою традиційну концепцію та зазнає змін під впливом дискусій щодо використання сучасних методологій OSINT для аналізу оперативної значущої інформації, яка може бути корисною як для органів досудового розслідування, так і для сторони захисту [9, с. 677; 10, с. 393; 10, с. 246].

На нашу думку, формування доказів стороною захисту у кримінальному провадженні є важливим аспектом забезпечення справедливого судового розгляду і захисту прав підозрюваного або обвинуваченого та необхідним елементом у доказуванні на стадії досудового розслідування та під час судового розгляду. На нашу думку, формування доказів – про процес, який включає в себе збирання, подання та обґрунтування доказів, що можуть бути використані для захисту клієнта. Формування доказів стороною захисту у кримінальному

провадженні, на нашу думку, вміщує в себе не лише активну діяльність адвоката або іншого представника захисту, спрямовану на збирання, оцінку та подання суду інформації, яка підтверджує невинуватість або пом'якшує вину підозрюваного чи обвинуваченого, а і проведення аналітичної роботи, яка пов'язана із дослідженням та роботою з інформацією та документам з метою формування та обґрунтування відповідних положень, які можуть бути використані з метою доказування.

Відповідно до поглядів В. В. Вапнярчука, процеси витребування та отримання доказів від різних органів влади, місцевого самоврядування, а також від підприємств, установ, організацій і фізичних осіб є двома окремими механізмами для формування доказової бази правової позиції суб'єкта кримінального процесу [4, с. 169]. Зокрема, витребування, яке визначене в частинах 2 і 3 статті 93 КПК України, передбачає подання офіційної вимоги про добровільне надання речей, документів або інформації, що мають значення для розслідування [2]. На відміну від цього, отримання передбачає фактичну передачу документів, матеріалів або відомостей від іншої особи або установи, що є реакцією на запит або потреби сторони, яка їх потребує [5, с. 198; 6, с. 172]. Ці дві дії мають різний характер та роль у кримінальному провадженні: витребування ініціюється органами кримінального процесу (наприклад, слідчим або судом), тоді як отримання може бути ініційоване іншими особами або установами [7, с. 60].

Висновки. Формування доказів стороною захисту в кримінальному провадженні є важливим елементом реалізації принципу змагальності та забезпечення права на справедливий суд. Аналіз правових механізмів отримання доказів засвідчує, що витребування доказів (ст. 93 КПК України) та тимчасовий доступ до них (ст. 159 КПК України) мають суттєві відмінності за суб'єктивним складом, метою, процедурою реалізації та умовами застосування. Витребування доказів є доступним для обох сторін процесу, тоді як тимчасовий доступ ініціюється переважно стороною обвинувачення та слугує для забезпечення доказової бази слідства. Судова практика свідчить про наявність певних проблем, пов'язаних із допустимістю та належністю доказів, отриманих стороною захисту, що потребує більш чіткої регламентації у процесуальному законодавстві. Крім того, застосування сучасних методів збору доказів, зокрема використання цифрових технологій,

OSINT-інструментів та експертних досліджень, відкриває нові можливості для вдосконалення доказової діяльності сторони захисту. Перспективи подальших досліджень у цій сфері передбачають розробку ефективних процесуальних гарантій рівності сторін у кримінальному процесі, вдосконалення механізмів доказування, а також адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів. Важливим залишається питання посилення етичних засад діяльності захисника при зборі та використанні доказів, що є необхідною умовою дотримання принципів законності та справедливості кримінального судочинства.

Список використаної літератури:

1. Трофименко В. М. Особливості участі захисника в доказуванні в кримінальному провадженні: деякі теоретико-прикладні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 33 (2). С. 165–168. (Серія «Право»).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса : Юрид. літ., 2013. С. 223–229.
4. Вапнярчук В. В. Теорія і практика кримінального процесуального доказування : монографія. Харків : Юрайт, 2017. 408 с.
5. Капліна О. В. Збирання доказів сторонами кримінального провадження. Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Одеса, 27 листоп. 2013 р.). Одеса : Юрид. літ., 2013. С. 223–229
6. Кримінальний процес : підручник / уклад.: Ю. М. Groшевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Groшевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с.
7. Вапнярчук В. В. Витребування та отримання, проведення інших процесуальних дій як способи збирання доказів у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 3. Т. 3. С. 85–89. (Серія «Юридичні науки»)
8. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>
9. Биков І.О. Роль кримінального аналізу у забезпеченні національної безпеки. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 676-678. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/167>
10. Биков І.О. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності слідчих та оперативних підрозділів у боротьбі з економічними злочинами. *Право і суспільство*. 2024. № 1. Т. 2. С. 392 – 396. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.59>
11. Биков І.О., Павлютін Ю.М. Актуальні проблеми забезпечення доказів в адміністративному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 4. Ч. 3. С. 245-249. DOI <https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.3.41>

Andrieiev I.P. Formation of evidence by the defense in criminal proceedings: doctrinal foundations, procedural and legal nature, and methodological approaches

The article provides a comprehensive analysis of the doctrinal foundations, procedural and legal nature, and methodological approaches to the formation of evidence by the defense in criminal proceedings. The study examines scientific approaches to defining the essence of the defense counsel's evidentiary activity, its place, and significance within the structure of criminal procedure. The key theoretical and legal issues related to the collection, submission, and evaluation of evidence by the defense are identified, along with an analysis of the regulatory framework governing their use.

The current state of legal regulation of evidentiary procedures is examined from the perspective of international standards, particularly the provisions of the European Convention on Human Rights and the case law of the European Court of Human Rights. The impact of legal positions of international judicial bodies on the formation of national evidentiary practice is analyzed, as well as the problematic aspects of implementing these provisions in Ukraine's criminal procedural legislation. Special attention is given to issues of admissibility, relevance, reliability, and sufficiency of evidence obtained by the defense, along with possible methods of their legalization in court proceedings.

The role of attorney-led investigations as a tool for gathering evidence is evaluated, including the specifics of investigative (search) actions conducted by lawyers and the possibility of using the obtained materials within criminal proceedings. The methodological aspects of the defense's evidentiary activity are explored, including the use of modern technologies, digital tools, OSINT methodologies, expert analyses, and the involvement of specialists in the evidentiary process.

The article also examines prospects for improving the procedural mechanism of evidence formation by the defense in the context of strengthening the principle of adversarial criminal proceedings. Key directions for improving regulatory frameworks are outlined, including expanding the procedural capabilities of defense attorneys, optimizing the mechanisms for judicial evaluation of evidence, and developing legal guarantees for the equality of parties. The study concludes that legislative changes are necessary to enhance the efficiency of evidence use by the defense and to broaden the scope of legal practice in this area.

Key words: *defense evidence, criminal process, attorney investigation, admissibility of evidence, evidentiary activity, procedural adversariality, evidentiary methodology, criminal proceedings, judicial practice, international standards.*